

DOCNJA KAO PRAVNO RELEVANTNA ČINJENICA KOD UGOVORNIH OBLIGACIJA*

Ugovorni obligacioni odnosi predstavljaju objektivizaciju ispoljene volje određenih lica — njihovih subjekata. Voljni element čini osnov svake ugovorne obaveze odnosno prava, a obaveznost ispoljene volje je zakonom sankcionirana institucija, koja, prema tome, postoji samo unutar granica određenih pravnim poretkom.

Upravo zbog toga što su ugovorni obligacioni odnosi voljni odnosi, njihovi subjekti su u mogućnosti da svojim voljnim radnjama utiču na dalju sudbinu tih odnosa — da ih raskinu ili modifikuju u bilo kom smislu. Takvi postupci su pravno dopušteni, pod uslovom da se vrše uz saglasnost obe ugovorne strane. Međutim, vrlo često se dešava da lica u ugovornom odnosu, iz ovih ili onih razloga, pribegavaju jednostranoj modifikaciji tog odnosa, tako što, ne vodeći računa o interesima druge strane, teže ili da se potpuno oslobode svoje obaveze ili pak da tu obavezu ispune na način koji bi za njih bio povoljniji. Tako dolazi do povrede ugovorne obaveze¹. Najčešći slučaj te povrede predstavlja neblagovremeno ispunjenje obaveza, koje se u pravno-tehničkom smislu reči naziva docnjom. S obzirom na to koja od ugovornih strana je u zakašnjenju sa preduzimanjem radnje koja predstavlja njenu obavezu, razlikujemo docnju dužnika i docnju poverioca.

I. DOCNJA DUŽNIKA

Docnja dužnika (mora solvendi ili mora debitoris) nastupa u slučaju kad on, posle opomene od strane poverioca, niti ispuni svoju dospelu ugovornu obavezu, niti se pak poravna sa poveriocem, pod uslovom da je do neispunjenja došlo usled okolnosti koje mu se mogu upisati u krivicu. Docnja u pravno-tehničkom smislu reči ne nastupa ukoliko je dužnik ispunio svoju obavezu makar i manljivo (tzv. pozitivna povreda ugovorne obaveze). S druge strane, docnja pretpostavlja objektivnu mogućnost naknadnog ispunjenja dugovane prestacije. Otuda pravila o docnji ne važe ako je prestacija usled propuštanja postala uopšte nemoguća ili beskorisna za poverioca. Zbog toga oni pravni sistemi koji, po pravilu, svaki ugovor tretiraju kao fiksni posao (na primer, englesko pravo) ne poznaju ustanovu docnje u gornjem smislu.

* Pristupno predavanje, održano oktobra 1962. godine, na Pravno-ekonomskom fakultetu u Nišu.

¹ U literaturi se sreće i izraz „povreda ugovora”, što je, čini nam se, netačno, jer ugovorne strane mogu svojim radnjama povrediti samo pravo odnosno obavezu iz ugovora, a ne ugovor kao takav.

Međutim, treba reći da se u novijoj pravnoj teoriji docnja ponekad tretira kao posebno regulisani slučaj delimične nemogućnosti izvršenja činidbe, tj. kao nemogućnost izvršenja u vremenskom pogledu. Pri tome se polazi od činjenice da ako se dužnik ponašao protivno svojoj obavezi, obaveza nije ispunjena, te stoga svako njegovo takvo ponašanje ima za posledicu nemogućnost izvršenja činidbe. To, drugim rečima, znači da svako protivljenje obavezi uključuje u sebi nemogućnost ponašanja koje je potpuno u skladu sa obligacijom. Zato i docnja involvira u sebi nemogućnost blagovremenog izvršenja dugovane obaveze².

Ne upuštajući se dublje u polemiku sa ovim shvatanjem, primetimo samo toliko da ono u osnovi nije pogrešno (ukoliko se pod činidbom podrazumeva obaveza dužnika koja je određena po predmetu, mestu i vremenu). Pa ipak i po pristalicama ovog shvatanja docnja predstavlja posebno regulisani slučaj nemogućnosti izvršenja, što znači da za nju važe i specifična pravna pravila. Otuda je i sa tog stanovišta potpuno opravdano što ona figurira kao poseban pravni institut, koji se kao takav razlikuje od instituta nemogućnosti ispunjenja ugovora.

1. Uslovi docnje

IZ napred date definicije dužničke docnje proističe da su za nju potrebna tri uslova, od kojih su dva objektivna a jedan subjektivan. U objektivne uslove spadali bi dospelost tražbine i opomena dužnika od strane poverioca, dok bi subjektivni uslov predstavljala krivica dužnika za neblagovremeno ispunjenje obaveze koja rezultira iz ugovora. Razmotrićemo sada ukratko svaki od ovih uslova.

a) Dospelost tražbine. Kao prvi uslov za nastupanje dužnikove docnje, potrebno je da postoji jedno punovažno i dospelo potraživanje poverioca prema dužniku. Međutim, u pravnoj teoriji je sporno kad se smatra da je potraživanje dospelo. Tako, na primer, izvesni autori stoje na stanovištu da potraživanje nije dospelo ukoliko mu se može suprotstaviti neki odložni prigovor. Dovoljno je, dakle, da na strani dužnika postoji samo pravna mogućnost isticanja takvog prigovora prema poveriocu (jedna vrsta pravne moći) a nije potrebno da je on stvarno i istaknut. Kao argument u prilog ovog shvatanja navodi se činjenica da se dužniku koji ima pravo na prigovor izostajanje izvršenja činidbe ne može upisati u krivicu, tj. da ono ne predstavlja okolnost koju je dužnik skrivio³. Ovo gledište poklapa se i sa shvatanjem rimskog prava, po kome docnja ne nastupa ako dužnik odbije isplatu zato što smatra da ima pravo na prigovor⁴.

Druga grupa autora smatra da odložni prigovor dužnika može sprečiti dospevanje potraživanja odnosno nastupanje docnje samo onda ako je on stvarno i istaknut od strane dužnika. Pored ova dva ekstremna, postoji i jedno srednje gledište (koje je, čini nam se, najprihvatljivije), po kome već samo

² Videti o tome Wicher Reinhard: Zur Frage der Haftung für fehlerhafte Leistung, Archiv für die civilistische Praxis, br. 4/1959, str. 300; Jury Himmelschein: Zur Frage der Haftung für fehlerhafte Leistung, Archiv für die civilistische Praxis, br. 4/1959, str. 284 i sled.

³ Enneccerus-Lehmann: Lehrbuch des Bürgerlichen Rechts, II Band, Recht der Schuldverhältnisse, Tübingen, 1958, str. 218.

⁴ Vidi dr Dragomir Stojčević: Rimsko obligaciono pravo, Beograd, 1960, str. 136.

materijalnopravno postojanje prigovora može da spreči nastupanje docnije, ali se ono u sudskom postupku uzima u obzir samo ako se dužnik pozove na prigovor⁵.

Ukoliko pak prigovor dužnika cilja samo na istovremeno ispunjenje obaveze od strane drugog saugovorača (exceptio non adimpleti contractus), onda, pri postojanju ostalih pretpostavki, dužnik zapada u docnju samo ako je poverilac u mogućnosti da ispuni svoju obavezu i ako je spreman da to učini.

Dužnikova, međutim, mogućnost da osporava punovažnost ugovora nema uticaja na docnju, ukoliko ugovor nije već osporen, niti se osporava. Ako ugovor bude osporen, smatra se da potraživanje nije ni nastalo, pa samim tim ne nastaju ni posledice docnje⁶.

b) Opomena od strane poverioca. 1. Da bi nastupila docnja nije dovoljno samo to da postoji punovažna i dospela tražbina koja još nije izvršena. Pored toga, potrebno je da poverilac opomene dužnika na izvršenje obaveze. Ovaj zahtev odgovara životnom iskustvu, koje pokazuje da je uobičajeno da poverilac zatraži još jednom od dužnika izvršenje obaveze i da se dužnikovo očekivanje tog apela od strane poverioca ne može tretirati kao nesavesno.

Opomena se može učiniti u bilo kojoj formi: usmeno, pismeno, preko suda i van suda. Izvesne radnje poverioca koje inače nisu preduzete samo u cilju opominjanja mogu takođe imati značaj opomene. Tu bi, na primer, spadalo podizanje tužbe ili protivtužbe, prezentacija menice, priznanice i sl. Međutim, slanje računa dužniku ne bi se moglo shvatiti kao opomena (ukoliko se ono ne ponavlja), već samo kao izveštaj (konstatacija) o kvantitetu i kvalitetu dužnikove obaveze. Ali zato slanje naloga za isplatu znači, po pravilu, opomenu dužniku.

S druge strane, svaki apel poverioca dužniku ne može se smatrati opomenom, iako bi on sadržavao zahtev za ispunjenje obaveze. Taj apel mora, dakle, imati određena svojstva ili određeni kvalitet. Pre svega, opomena se mora ticati dugovanje činidbe, tj. potreban je potpuni identitet između onoga što dužnik stvarno duguje na osnovu ugovora i onog što poverilac od njega zahteva. Zbog toga docnja neće nastupiti ako bi poverilac tražio ispunjenje neke druge obaveze koju dužnik ima prema njemu po nekom drugom osnovu. Isto tako, dužnik neće zapasti u docnju ako bi poverilac svojom opomenom modificirao dugovaču činidbu u ma kom smislu (na primer, ako traži izvršenje u nekom drugom mestu koje se razlikuje od mesta izvršenja prema ugovoru, ako traži više nego što dužnik duguje i sl.). Međutim, smatramo da bi docnja mogla ipak da nastupi ako bi se utvrdilo da dužnik ne bi ispunio svoju obavezu ni onda da je poverilac zatražio pravilno njeno ispunjenje, tj. da je nije modificirao. To znači da bi, po našem mišljenju, u ovakvim situacijama trebalo voditi računa o savesnosti dužnika. No ovo pitanje savesnosti odnosno nesavesnosti predstavlja faktičko pitanje, koje, prema tome, treba ceniti u svakom konkretnom slučaju.

Opomenu može učiniti poverilac ili njegov zastupnik, i to prema dužniku ili njegovom zastupniku. Otuda apel za ispunjenje obaveze koji se čini nekom trećem licu, ne bi mogao imati značaj docnje, ukoliko ne bi bio saopšten

⁵ Enneccerus-Lehmann: Lehrbuch des Bürgerlichen Rechts, II Band, Recht der Schuldverhältnisse, Tübingen, 1958, str. 218.

⁶ Uopredi Heck Philipp: Grundriss des Schuldrechts, Tübingen, 1929, unveränderter Nachdruck, 1958, str. 107.

dužniku ili njegovom zastupniku. Docnja, međutim, ne nastupa odmah sa opomenom, već sutradan ili posle nekoliko dana, što zavisi od prirode dužnikove obaveze i okolnosti pod kojima se ona ima ispuniti.

2. Opomena nije nužan uslov docnje kod svih ugovornih obligacija, već samo kod onih kod kojih dužnikova obaveza nije vremenski (kalendarski) određena. Prema tome, ako je izvršenje obaveze vezano za određeno vreme, dužnik zapada u docnju odmah po isteku toga vremena (*dies interpellat pro homine*). Izuzetak predstavlja samo francusko pravo, po kome je opomena dužnika potrebna i kod oročenih obligacija (*dies non interpellat pro homine*). Takav je bio slučaj i u rimskom (Justinijanovom) pravu⁷.

Osim toga, opomena nije potrebna kao uslov docnje ni u slučaju kad je se dužnik odrekne ili ukoliko namerno izbegava susret sa poveriocem, kako bi ga sprečio da učini opomenu. Isto tako opomena neće biti potrebna ni onda kad dužnik sam sebe opomene na izvršenje (tzv. samoopomena). Takav je, na primer, slučaj kad on samoinicijativno obeća ispunjenje obaveze određenog dana i kad poverilac opravdano očekuje od njega takvo ispunjenje.

3. Što se tiče pravne prirode opomene, treba reći da u pravnoj teoriji ne postoji jedinstveno mišljenje o tom pitanju. Ono je osobito dosta raspravljano od strane nemačkih pravnih pisaca, pri čemu su se iskristalisale dve oprečne koncepcije. Po jednoj koncepciji, opomena predstavlja jednostrani pravni posao (jednostranu izjavu volje)⁸, dok je, po drugom, ona samo radnja koja je slična pravnom poslu ali još uvek nije pravni posao⁹.

Ovaj spor ima pretežno teorijski značaj, ali ćemo uzgred ipak napomenuti da opomena kao takva ne predstavlja izjavu volje (tj. pravni posao) u pravno-tehničkom smislu, jer nema za posledicu nastanak, promenu ili prestanak pravnog odnosa. Naprotiv, njome se samo potvrđuje jedan već postojeći pravni odnos, tj. zahteva realizacija prava koje iz toga odnosa proističe.

c) Krivica dužnika. Treći i poslednji uslov docnje je da odlaganje izvršenja obaveze od strane dužnika počiva na okolnostima za koje je on odgovoran, tj. da postoji njegova krivica u ma kom vidu¹⁰. Ovaj zahtev leži u osnovi građanske odgovornosti uopšte, jer preuzimanje ugovorne obaveze ne znači i preuzimanje garancije da će se ona izvršiti u svakom slučaju. Drukčije je samo u engleskom pravu, po kome se smatra da dužnik preuzima na sebe potpunu i bezuslovnu odgovornost za izvršenje obećane prestacije, ukoliko granice odgovornosti nisu određene ugovorom, tj. ukoliko obaveza garancije nije isključena¹¹. Ovakva situacija rezultat je činjenice da predmet dužnikove obaveze ne predstavlja određeno činjenje ili nečinjenje (što je inače slučaj u kontinentalnom pravu), već garancija za obećanu činidbu.

⁷ Vidi dr Dragomir Stojčević: *Rimsko obligaciono pravo*, Beograd, 1960, str. 136.

⁸ Otto von Gierke: *Deutsches Privatrecht*, dritter Band, 1917, str. 135.

⁹ Enneccers-Lehmann: *Lehrbuch des Bürgerlichen Rechts*, II Band, *Recht der Schuldverhältnisse*, Tübingen, 1958, str. 219.

¹⁰ Zbog toga smatramo da su pojmovi „objektivna“ i „subjektivna“ docnja (koje inače upotrebljavaju mnogi autori) u najmanju ruku suvišni, jer docnja u pravno-tehničkom smislu može biti samo subjektivna, tj. skrivljena. Odlaganje izvršenja obaveze bez dužnikove krivice (na primer, zbog slučaja, više sile ili krivice trećih lica) ne može se podvoditi pod pojam docnje, niti raspravljati prema pravilima koja važe za docnju.

¹¹ Vidi Halfina R. O.: *Dogovor v anglijskom graždanskom prave*, Moskva, 1959, str. 257.

Krivica dužnika za neblagovremeno izvršenje obaveze se pretpostavlja, tako da se on može ekskulpirati samo ukoliko obori tu pretpostavku dokazima o postojanju okolnosti koje se nalaze van domašaja njegove odgovornosti.

2. Posledice docnje

Pravna dejstva dužnikove docnje sastoje se u promeni sadržine obligacije, na štetu dužnika. Prvobitna obligacija se, međutim, ne gasi, niti pak dolazi do novacije, jer se ne menjaju ni predmet ni osnov ranije dužnikove obaveze. Naprotiv, obaveza kao takva ostaje nedirnuta. Do promene sadržine obligacije dolazi samo utoliko što dužnik svoju raniju obavezu, posle docnje, duguje pod znatno težim uslovima i što se na prvobitnu obavezu mogu još nadovezati eventualno i druge, sekundarne obaveze.

Prema tome, primarno predmet obligacije i posle docnje predstavlja naturalna činidba dužnika, tj. ispunjenje in forma specifica, dok se naknada štete kao zamena za ispunjenje u naturi pojavljuje samo sekundarno kao predmet obligacije. Otuda dužnik ne može poverioca primorati na naknadu štete umesto ispunjenja in forma specifica, niti poverilac može tražiti naknadu štete umesto naturalnog ispunjenja. Obe ugovorne strane vezane su prvenstveno za naturalnu činidbu, ukoliko je ona još moguća.

Ovaj princip rigorozno je sproveden osobito u nemačkom i švajcarskom pravu, dok se u romanskom području prava na primarno dugovanoj činidbi ne insistira tako strogo (vidi, na primer, član 1142. francuskog Građanskog zakonika). S druge strane, englesko pravo u slučaju dužničke docnje, po pravilu, ne priznaje poveriocu pravo da traži izvršenje ugovora u naturi. Ono stoji na stanovištu da se sa nastupanjem docnje dužnikova obaveza u naturi gasi i da se umesto nje zasniva nova obaveza — obaveza na naknadu štete. Sadržina obligacije, po engleskom pravu, nije naturalna činidba nego plaćanje naknade štete, rezolutivno uslovljene izvršenjem činidbe (obaveza garancije). Stoga ne postoji utuživa obaveza na izvršenje obećane činidbe od strane dužnika, nego samo obaveza na naknadu štete¹².

2. Najvažnija pravna posledica docnje je u tome što dužnik, pored glavne činidbe na koju se obavezao, duguje još i naknadu štete poveriocu, koju on trpi usled docnje. Međutim, treba istaći da docnja sama po sebi ne daje pravo na naknadu štete, ukoliko takve štete stvarno nema na strani poverioca. Jedino u engleskom pravu plaćanje naknade nije vezano za štetu već za samu činjenicu povrede dugovane obaveze, koja se povreda tretira kao delikt¹³.

Druga važna posledica docnje sastoji se u pooštrenju dužnikove odgovornosti za dugovanu činidbu. Konkretno, ono se sastoji u tome što dužnik u docnji preuzima na sebe garanciju da će svoju obavezu prema poveriocu izvršiti u svakom slučaju. Otuda se on neće moći pozivati na slučaj i višu silu, ukoliko ne dokaže da bi šteta za poverioca nastala i onda da nije bilo docnje.

Pored toga, poverilac ima pravo da odredi dužniku primerni naknadni rok za izvršenje obaveze, pa ukoliko ovaj prekorači i taj rok, da odustane od ugo-

¹² Bernhard Stachelin: Die Vertragsverletzung im englischen und schweizerischen Privatrecht, Basel, 1954, str. 321.

¹³ Slično je bilo i u starom nemačkom pravu. Vidi o tome Otto von Gierke: Deutsches Privatrecht, dritter Band, Schuldrecht, München und Leipzig, 1917, str. 136.

vora i traži naknadu štete zbog neizvršenja¹⁴. I konačno, dužnik u docnji sa novčanom obavezom dužan je da plaća kamatu za sve vreme docnje, i to čak i onda kad nije kriv za docnju (neka vrsta objektivne odgovornosti).

3. Prestanak docnje

Docnja dužnika se okončava (*purgatio more*) kad on naknadno ponudi ispunjenje dugovane činidbe ili kad mu poverilac naknadno produži rok za ispunjenje. U prvom slučaju potrebno je da dužnik, pored glavne činidbe, ponudi poveriocu ispunjenje i svih ostalih sporednih obaveza koje duguje kao posledicu docnje. Jednostrano povlačenje opomene od strane poverioca može takođe imati za posledicu okončanje docnje, jer se ono smatra produženjem roka izvršenja obaveze. Ali u odlaganju ispunjenja, koje čini poverilac određivanjem naknadnog roka, u sumnji treba ipak smatrati da postoji samo uslovni oproštaj posledica docnje: ako dužnik ne ispuni obavezu ni u okviru novog roka, poverilac može isticati sva prava zbog prekoračenja prvobitnog termina¹⁵.

Međutim, treba reći da posledice docnje u oba ova slučaja prestaju samo za budućnost, što znači da dotle stečena prava poverioca po osnovu docnje ostaju očuvana. Da bi se te posledice ukinule i za prošlost, potreban je poseban ugovor o opraštaju između dužnika i poverioca. U vezi s tim postavlja se pitanje da li u slučaju kad poverilac bez rezerve prihvati naknadno ispunjenje dugovane činidbe, treba smatrati da se on odriče posledica docnje. U austrijskoj pravnoj literaturi daje se pozitivan odgovor na to pitanje¹⁶, dok nemačko pravo ne traži taj uslov¹⁷.

II DOCNJA POVERIOCA

Docnja poverioca (*mora accipiendi* ili *mora creditoris*) nastupa u slučaju kad se odlaganje izvršenja ugovora zasniva na tome što poverilac sa svoje strane ne preduzme odgovarajuću radnju koja je bila potrebna da bi dužnik ispunio svoju obavezu. Docnja je stoga nemoguća kod ugovorenih obligacija za čiju realizaciju nije potrebna nikakva saradnja poverioca sa dužnikom, kao što je, naprimer, slučaj kod potraživanja koja se sastoje u propuštanju (osim ako poverilac namerno spreči ispunjenje dužnikove obaveze).

1. Uslovi docnje

Docnja poverioca principijelno je drukčije prirode od docnje dužnika. Dužnik je obavezan da ispuni dugovanu činidbu, i ako je ne ispuni — šteti tuđe pravo, dok propuštanje poverioca ne predstavlja, po pravilu, povredu obaveze, pa prema tome ni povredu tuđih prava. Zbog toga su i uslovi za nastupanje poverilačke docnje nešto drukčiji od uslova koji se traže za docnju dužnika. Pre svega, krivica poverioca nije potrebna kao uslov docnje. Dovoljna je

¹⁴ Po nemačkom pravu, naknada štete smatra se nespojivom sa odustankom od ugovora. Međutim, ta razlika u odnosu na druga prava gubi svoj značaj primenom teorije diferencije.

¹⁵ Tako i Ehrenzweig Armin: *System des österreichischen allgemeinen Privatrechts*, yweite Auflage, zweiter Band, Wien, 1928, str. 306.

¹⁶ Vidi, naprimer, Ehrenzweig: *op. cit.*, str. 305.

¹⁷ Otto von Gierke: *Deutsche Privatrecht*, dritter Band, Schuldrecht, München und Leipzig, 1917, str. 138.

samo činjenica neprihvatanja ponuđene mu činidbe, pa bez obzira na to da li se ono zasniva na njegovoj volji ili na nekoj drugoj okolnosti na koju on nije mogao uticati¹⁸. Jedino dužnikovo pravo na naknadu štete koju trpi usled docnje stoji u zavisnosti od poveriočeve krivice, dok sve ostale posledice docnje nastupaju nezavisno od krivice. S druge strane, prema nekim pravnim piscima, krivica poverioca se ne pretpostavlja, pošto, načelno, i ne postoji obaveza prijema dužnikove činidbe (ukoliko ona nije određena zakonom ili ugovorom), a bez povrede obaveze ne može biti reči ni o krivici¹⁹.

Prema tome, uslovi za nastupanje poverilačke docnje su isključivo objektivne prirode i njih čine dužnikova ponuda izvršenja dugovane činidbe i neprihvatanje te ponude od strane poverioca.

a) Ponuda dugovane činidbe. 1. Osnovnu pretpostavku poverilačke docnje predstavlja izjava dužnika da je spreman da izvrši svoju obavezu iz ugovora (oblatio debiti)²⁰. Ta izjava, međutim, mora imati određena svojstva da bi imala značaj ponude. Njome treba poveriocu da bude ponuđeno davanje odnosno činjenje upravo onoga što i kako se duguje. To, drugim rečima, znači da ponuda mora u potpunosti odgovarati dugovanoj obavezi, i to po sadržini, mestu i vremenu. Osim toga, potrebno je, s jedne strane, da je ona učinjena od strane dužnika ili lica koje je na to ovlašćeno, a s druge strane, da je data poveriocu ili licu koje je ovlašćeno da primi predmet obaveze. I konačno, dužnik treba da bude u mogućnosti i voljan da ispuni obavezu. Ukoliko nedostaje neki od ovih elemenata, ponuda ne bi bila punovažna.

2. Ponudu činidbe dužnik može da učini čim potraživanje nastane. Dospelost činidbe nije potrebna, jer ako dužnik može i pre roka da izvrši svoju obavezu (pošto je rok, po pravilu, u njegovom interesu), on može isto tako da stavi poverioca u docnju i pre roka.

Po pravilu, potrebna je faktička ponuda, tj. dužnik treba da je već preduzeo sve pripremne radnje koje su bile potrebne i koje su se mogle preduzeti do prijema ili drukčije saradnje poverioca da bi činidba bila izvršena. Međutim, i verbalna ponuda može takođe biti dovoljna u izvesnim slučajevima. Tako, naprimer, nemački Građanski zakonik, u § 295, propisuje da će dužnikova ponuda biti dovoljna ako mu je poverilac unapred rekao da činidbu neće primiti, ili kad je za izvršenje činidbe potrebna neka radnja poverioca, naročito kad poverilac ima da odnese dugovanu stvar, da izvrši izbor ili specifikaciju i sl. Zahtev za preduzimanje potrebne radnje upućen poveriocu smatra se kao ponuda.

3. Ponuda nije uslov za nastupanje poverilačke docnje samo u tom slučaju ako je vreme saradnje poverioca bilo određeno kalendarski (dies offert pro homine): U tom slučaju poverilac zapada u docnju samim protekom vremena u kome je on trebalo da preduzme odgovarajuću radnju. Međutim, ukoliko bi

¹⁸ Međutim, nemački Građanski zakonik, u § 299, propisuje da poverilac ne dolazi u docnju usled toga što je privremeno sprečen da prihvati ponuđenu mu činidbu, osim ako ga je dužnik prethodno i u privremenom roku izvestio da će činidbu izvršiti, pod uslovom da vreme činidbe nije određeno ili ako je dužnik ovlašćen da obavezu ispuni i pre određenog vremena.

¹⁹ Vidi, naprimer, Enneccerus-Lehmann: *Lehrbuch des Bürgerlichen rechts*, II Band, *Recht der Schuldverhältnisse*, Tübingen, 1958, str. 246.

²⁰ Rimsko pravo nije tražilo oblatio u svim slučajevima, već samo spremnost dužnika za ispunjenje. Na tom stanovištu stajala je i starija austrijska doktrina (vidi, naprimer, Victor Hasenöhr: *Österreichische Obligationenrecht*, zweiter Band, Wien 1899, str. 350).

poverilac radnju preduzeo blagovremeno, tj. u određenom roku, dužnik će biti obavezan da učini ponudu za ispunjenje obaveze.

b) Neprihvatanje ponuđene činidbe od strane poverioca. Ovaj uslov poverilačke docnje treba tumačiti široko, tj. da on postoji ne samo onda kad poverilac odbije da primi ispunjenje obaveze koje mu dužnik nudi, nego i onda kad on sa svoje strane ne preduzme bilo koju drugu radnju, fizički ili pravno, omogućuje dužniku da on svoju obavezu ispuni. Tako široko shvaćen ovaj uslov imamo najpotpunije izražen u mađarskom Građanskom zakoniku, od 1959, gde se u § 302 kaže da poverilac zapada u docnju: a) ako ne primi ispunjenje koje mu se ponudi prema ugovoru; b) ako ne izvrši one radnje ili ne da one izjave koje su potrebne da bi dužnik ispunio obavezu prema uslovima ugovora; c) ako ne izda priznanicu, odnosno ne vrati hartiju od vrednosti²¹.

Poverilac zapada u docnju i onda kad je spreman da primi dužnikovu činidbu ali nije spreman da dâ i svoju protivčinidbu koju mu dužnik traži, pošto je pravilo da se obaveze ispunjavaju istovremeno. No ukoliko je kriv za odlaganje izvršenja protivčinidbe, on zapada i u dužnikovu docnju.

2. Posledice docnje

Sa nastupanjem poverilačke docnje ne dolazi tim pre do gašenja postojeće ugovorne obligacije. Dužnik se ne oslobađa svoje obaveze (ukoliko ona nije postala nemoguća), samo što on tu obavezu sada duguje pod povoljnijim uslovima. Međutim, on ne može prinuditi poveriocu da primi činidbu, pošto je prijem činidbe pravo a ne obaveza poverioca. Ne mogu se iznuditi isto tako ni poveriočeve pripremne radnje koje su potrebne za ispunjenje dužnikove obaveze. Poverilac je samo posredno obavezan da primi činidbu dužnika: on mora da je primi ako hoće da izbegne štetne posledice poverilačke docnje.

Prema tome, glavna pravna posledica poverilačke docnje sastoji se u smanjenju odgovornosti dužnika, tj. u labavljenju njegove obaveze. Pre svega, dužnik za vreme docnje poverioca, po nekim pravima, odgovara samo za nameru i grubu nepažnju.²² Zatim, posle docnje biće dužan da naknadi poveriocu samo one plodove dugovane stvari koje je stvarno ubrao, a ne i plodove koje je propustio da ubere. Ako se radi o novčanom dugu, za vreme docnje neće biti dužan da plaća kamatu. Ali ako je dugovanu sumu dao u banku i izvukao kamatu, obavezan je da je preda poveriocu kao ubrani plod.

Pored ovih, veoma značajna posledica poverilačke docnje je i ta što na njega prelazi rizik nemogućnosti izvršenja dugovane činidbe dužnika. Ukoliko pak dužnik duguje neku pokretnu stvar, on može da je deponuje na trošak i rizik poverioca ili da je izloži javnoj prodaji.

No pored posledica koje se tiču samo promene kvaliteta dugovane činidbe, važna je još i ta da iz docnje poverioca mogu nastati i izvesna potraživanja dužnika prema njemu. Tako, naprimer, dužnik može tražiti naknadu troškova koje je imao oko čuvanja i održavanja stvari za vreme docnje, ukoliko je poverilac zapao u docnju svojom krivicom.

²¹ Vidi Građanski zakonik Mađarske Narodne Republike, od 1959, izdanje Instituta za uporedno pravo, Beograd, 1961, serija E, br. 26—27.

²² Vidi § 300 nemačkog Građanskog zakonika.

3. Prestanak poverilačke docnje

Docnja može prestati, pre svega, propašću samog potraživanja ili ispunjenjem obaveze. Zatim ona može prestati povlačenjem ponude od strane dužnika i naknadnim preduzimanjem propuštene radnje od strane poverioca. U ovom poslednjem slučaju potrebno je još da poverilac istovremeno izjavi da je spreman da naknadi dužniku štetu koju je ovaj pretrpeo usled docnje (razume se, ukoliko je poverilac skrivio docnju). Ukoliko on na to nije spreman, posledice docnje traju još i dalje.

U svim ovim slučajevima posledice docnje prestaju samo za budućnost. Sve ranije posledice koje su dotle nastupile ostaju nedirnutе i njihovo ukidanje moguće je samo uz saglasnost dužnika, tj. oprostajem.

Dr *Jakov RADIŠIĆ*
docent Pravno-ekonomskog
fakulteta u Nišu

R é s u m é

LA DEMEURE EN TANT QU'UN FAIT JURIDIQUE IMPORTANT CHEZ LES OBLIGATIONS CONTRACTUELLES

L'un des cas les plus fréquents de violation des obligations contractuelles est constitué par l'accomplissement intempestif d'une obligation, lequel dans le sens technico-juridique du mot est appelé demeure. Par rapport à la partie contractante qui est en retard avec l'exécution de l'acte constituant son obligation, nous en distinguons la demeure du débiteur et la demeure du créancier.

a) La demeure du débiteur en survient lorsque celui-ci, après la mise en demeure par le créancier, n'accomplisse pas son obligation échue ni s'en mette d'accord avec le créancier, sous condition que l'inaccomplissement ait été occasionné par des circonstances qui puissent être attribuées à sa faute. La demeure dans le sens technico-juridique du mot ne survient pas lorsque le débiteur ait rempli son obligation soit même imparfaitement (la soi-disant violation positive d'obligation contractuelle), ni lorsque l'accomplissement ultérieur de l'obligation due devient objectivement impossible. Cependant, dans la théorie juridique plus récente la demeure est quelquefois considérée comme un cas particulièrement réglementé d'impossibilité partielle d'accomplissement de la prestation, soit, comme une impossibilité à l'égard du temps.

Dans l'exposition ultérieure l'auteur traite des conditions objectives et subjectives du commencement de la demeure du débiteur, de ses conséquences et de sa fin.

b) La demeure du créancier n'est possible que chez les obligations contractuelles pour la réalisation desquelles en est nécessaire une coopération du créancier avec le débiteur, de manière que le créancier se constitue en demeure lorsqu'il n'accomplisse pas cette son obligation de coopération en temps utile et à cause de cela en résulte un délai dans l'accomplissement de l'obligation même du débiteur. La demeure du créancier est, en principe, de nature différente de celle du débiteur, de sorte que même les conditions pour son commencement en sont quelque peu différentes. En est particulièrement important que pour son commencement n'est pas exigée la faute du créancier. Uniquement le droit du débiteur aux dommages-intérêts à cause de la demeure du créancier en est subordonné à la faute du créancier, tandis que toutes les autres conséquences de la demeure y surviennent indépendamment de la faute.

